

Kant'ın İntihar Üzerine Görüşlerinin Stoacı Temelleri

Saniye Vatansever | <https://orcid.org/0000-0001-9985-5336>
saniye@bilkent.edu.tr

Bilkent Üniversitesi | <https://ror.org/2vh8a032>
İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Ankara, Türkiye

Öz

İntiharın ahlaka uygun ve hatta kimi zaman ahlaken iyi olduğunu kabul eden Stoacı anlayışa zıt olarak Kant intiharın hiçbir durumda ahlaka uygun olamayacağını savunur. Bu çalışmada Kant'ın intihar üzerine görüşleri derlenerek, ilk bakışta birbirine zıt görünse de Kant'ın intihar konusundaki tutumunun Stoacı temelleri olduğu gösterilecektir. Kant'ın intihar ile ilgili görüşlerinin gerekçelerinin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle onun ödev ahlakına dair genel bir açıklama yapılacaktır, böylece ahlak teorisinden doğan yaşama ödevinin temelleri ve bu ödevin intihar ile ilgili sonuçları ortaya konacaktır. Bilindiği gibi, Kant'a göre tek bir evrensel ve zorunlu ahlak yasası olduğu halde bu yasanın üç farklı formülasyonu mevcuttur. Kant insan doğasının özelliklerini aklın *a priori* buyruğu olan ahlak yasasının üç formülasyonunda bize adım adım açıklar. İlk formülasyonda insanın doğanın bir parçası olması yani onun bir doğa varlığı olduğu vurgulanır. İkinci formülasyonda insanın doğanın bir parçası olduğu denli akıl varlığı olduğu ve bu sebeple de aklını kullanarak hareket edebilme kapasitesi sebebiyle haysiyet ve saygıyı hak ettiği ortaya konur. Üçüncü ve son formülasyonda da insanın sadece aklın kurallarına uyan bir varlık olmayıp aynı zamanda kural koyucu bir yönü olduğu ve bu bakımdan da kendi koyduğu kurallara tâbi olması bakımından kendi kurduğu amaçlar krallığının hem üyesi hem de yöneticisi olduğu ortaya konur. Bu çalışma ile, Kant'ın ahlak yasasının üç formülasyonunun bize Stoa felsefesinde olduğu gibi, kendi doğamızın farklı yönlerini tanımamızı ve ona göre hareket etmemizi buyurduğu savunulacaktır. Böylece Kant'ın ahlak felsefesinin temelinde yatan Stoacı anlayışa dikkat çekilerek gerek Kant'ın ahlak anlayışına gerekse intihar ile ilgili görüşlerine dair özgün bir yorum ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Felsefe Tarihi, Kant, Stoacılık, İntihar, Yaşama Ödevi

Öne Çıkanlar

- Kant, intihar konusunda Stoa felsefesi ile zıt konumlandırılırken, genellikle Hıristiyan geleneğin takipçisi olarak düşünülmektedir.
- Bu çalışmada Kant'ın kritik dönem eserleri incelenerek intihar konusundaki görüşleri analiz edilmiştir.
- Bu inceleme sonucunda Kant'ın intihara her koşulda karşı çıktığı ortaya konmuştur.
- Kant'ın intihara karşı çıkışının temelinde, insanın kendi doğasına uygun hareket etmesini buyuran Stoacı ahlak prensibi olduğu gösterilmiştir.

Atıf Bilgisi

Vatansever, Saniye. "Kant'ın İntihar Üzerine Görüşlerinin Stoacı Temelleri". *Eskiye* 48 (Mart 2023), 29-51. <https://doi.org/10.37697/eskiye.1227708>

Geliş Tarihi	01 Ocak 2023
Kabul Tarihi	17 Mart 2023
Yayın Tarihi	28 Mart 2023
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: İki İç Hakem (Editörler – Yayın Kurulu Üyeleri) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik + Şeffaf Hakemlik Modeli Hakem raporları, makale ile birlikte yayımlanır. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Etik	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	eskiyenedergi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Beyan	* Bu makale, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü tarafından düzenlenen DTCF Felsefe Konuşmaları kapsamında 27 Ekim 2022 tarihinde sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “Kant’ın Yaşama Ödevi ve İntihar Üzerine Görüşleri” başlıklı tebliğin içeriği kısmen değiştirilerek ve geliştirilerek üretilmiş hâlidir.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

The Stoic Foundations of Kant's Views on Suicide

Saniye Vatansever | <https://orcid.org/0000-0001-9985-5336>
saniye@bilkent.edu.tr

Bilkent University | <https://ror.org/2vh8a032>

Faculty of Humanities and Letters, Department of Philosophy, Ankara, Türkiye

Abstract

Unlike the Stoic philosophers, who think that suicide is morally permissible or even morally good under certain conditions, Kant firmly positions suicide as immoral under all conditions. By appealing to Kant's views on suicide, this article will show that even though Kant's attitude towards suicide initially appears to be contrary to the Stoic attitude towards it, Kant's disapproval of suicide has Stoic foundations. In order to better grasp the justification of Kant's views on suicide, I will first present a general introduction to Kant's duty-based moral philosophy so that the foundations of the duty to life arising from the moral theory and the consequences of this duty on suicide will be revealed. As is well known, although there is only one universal and necessary moral law, according to Kant, there are three different formulations of it. Through these three formulations of the moral law, Kant systematically emphasizes various aspects of human nature step by step. In the first formulation, it is emphasized that human beings are part of nature, that is, we are creatures of nature. In the second formulation, Kant points out that humans are not only part of nature but also rational creatures who have dignity and deserve respect due to our capacity for rationality. In the third and final formulation, Kant argues that humans are not only beings who obey the rules of reason but also have the capacity to give laws to themselves, which in turn means that we should be regarded as both the members and rulers of the kingdom of ends we establish. In this study, I argue that just as the moral principle of stoicism, the three formulations of Kant's moral law command us to recognize different aspects of our nature and act according to it. Therefore, by pointing out the Stoic foundations of Kant's moral philosophy, in this article, I aim to advance a novel interpretation of his moral philosophy and his account of suicide.

Keywords

History of Philosophy, Kant, Stoicism, Suicide, Duty For Self-Preservation

Highlights

- While Kant's views on suicide are thought to be following the Christian tradition, his position of suicide is usually contrasted with Stoic philosophy.
- In this article, Kant's works in his critical period is examined and his views on suicide are analyzed.
- As a result of this examination, it is pointed out that Kant morally condemns suicide under all circumstances.
- As it is shown, Kant's opposition on suicide is ultimately based on the Stoic moral principle that commands us to act according to our own nature.

Citation

Vatansever, Saniye. "The Stoic Foundations of Kant's Views on Suicide". *Eskiyeni* 48 (March 2023), 29-51. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.1227708>

Date of submission	01 January 2023
Date of acceptance	17 March 2023
Date of publication	28 March 2023
Reviewers	Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) Double anonymized - Two External
Review reports	Double-blind + Transparent Peer Review The reviewers' reports and the authors' responses to the reviewers are published alongside the article. https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeni/page/13397
Ethical Statement	* This article is the revised and enlarged version of the unpublished presentation entitled "Kant's Views on the Duty to Live and Suicide", orally delivered on 27th of October 2022 at the DTCF Philosophy Talks, which is organized by the Philosophy Department, Faculty of Language, History and Geography in Ankara University.
Plagiarism checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Complaints	eskiyenidergi@gmail.com
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 . https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/

Giriş

İntihar pek çok filozofun üzerine düşünüp yazmış olduğu bir konu olup, kimisi için ise felsefenin en önemli konusudur.¹ Margaret Pabst Battin'e göre Batı felsefesinde intihara ilişkin belli başlı iki yaklaşım mevcuttur.² İlk yaklaşım onurlu şekilde yaşamının mümkün olmadığı durumlarda hayatına son verebilme cesaretine sahip insanların intihar ettiğinde ahlaka uygun hareket ettiğini belirten Stoacı yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise her ne olursa olsun yaşama ödevimiz olduğunu ileri süren ve dolayısıyla intiharın hiçbir koşulda ahlaken kabul edilemezliğini savunan Hıristiyan yaklaşımdır.³ Bu iki farklı yaklaşımı referans alan Paolo Stellino'ya göre, Kant yaşama ödevinin kişinin kendisine karşı ilk ödevi olduğunu savunur ve bu sebeple intihar konusunda Hıristiyan geleneğin takipçisidir. Zira Stellino Kant'ın intiharı her koşulda ahlaka aykırı bir eylem olarak nitelendirdiğine işaret eder.⁴ Stellino gibi Kant'ın intihara kategorik olarak karşı çıktığını iddia eden Kant yorumcularının yanında, kimi durumlarda Kant'a göre intiharın ahlaken kabul edilebilir olduğunu iddia eden yorumcular da mevcuttur.⁵ Hatta kimi Kant uzmanlarına göre, Kant bazı durumlarda (örneğin yakında hafızanın tamamen yitirileceğinin bilindiği durumlarda) kişinin kendini öldürme hakkından öte, intihar etme ödevi olduğunu savunur.⁶

¹ Fransız filozof Albert Camus bu filozoflardan birine örnektir. Camus *Sisifos Söyleni* adlı kitabında şöyle yazar: "Gerçekten önemli olan bir tek felsefe sorunu vardır, intihar. Yaşamın yaşanmaya değer değmediği konusunda bir yargıya varmak, felsefenin temel sorusuna yanıt vermektir. Gerisi, dünyanın üç boyutlu olup olmadığı, düşüncenin dokuz mu, yoksa on iki ulamı mı bulunduğu, sonra gelir." diye yazar. bk. Albert Camus, *Sisifos Söyleni*, çev. Tahsin Yücel (İstanbul: Can Yayınları, 2008), 15.

² Margaret P. Battin, *Ending Life. Ethics and the Way We Die* (Oxford: Oxford University Press, 2005), 6

³ Aksi belirtilmediği sürece, Almanca ve İngilizceden yapılan çeviriler yazara ait olup, referans verirken, önce eser adı sonra da *Akademi* edisyonundaki sayfa numaraları verilecektir. *Birinci Kritik* için referans verilirken eserin birinci basımı A, ikinci basımı B harfiyle gösterilerek sayfa numaraları belirtilecektir.

⁴ Paolo Stellino Kant'ın intihar konusunda Hıristiyanlıktan etkilenen bir yaklaşım sergilediğini şu şekilde ifade eder: "İntihara Stoacı yaklaşımda ahlaki bir taraf olduğunu ve bazen intiharın büyük bir kahramanlığın işareti olduğunu kabul etmeye istekli olmasına rağmen, Kant kendini korumanın 'temel olmasa da insanın kendine karşı ilk ödevi' olduğunu kabul ederek Hıristiyan geleneği takip eder." bk. "Immanuel Kant: The Moral Duty of Self-Preservation", *Philosophical Perspectives on Suicide* (Palgrave Macmillan, Cham Stellino, 2020), 11.

⁵ Bazı örnekler için bk. Margaret P. Batin, *The Death Debate: Ethical Issues in Suicide* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1996), 108–112. Michael J. Cholbi, "Kant and the Irrationality of Suicide," *History of Philosophy Quarterly* 17/2 (2000), 159-176; Michael J. Cholbi, "Kant on Euthanasia and the Duty to Die: Clearing the Air," *Journal of Medical Ethics* sayı 41 (2014), 607–610. Örneğin Cholbi'ye göre Kant, insanın kendi ölümünü bir amaç olarak görmediği ve yalnızca ahlaka aykırı davranmak zorunda kalmamak için kendini öldürdüğü veya kendi ölümüne izin verdiği durumlarda ahlaka uygun hareket etmiş olur. Zira Cholbi'ye göre kendi varlığımızı koruma ve yaşama ödevimiz olduğu halde, bu ödev başka birtakım ödevlerle çeliştiğinde ihlal edilebilir ve ahlaklı davranmak ile yaşamak arasında ikileme kaldığımız durumlarda ölümü göze alıp ahlaklı davranmayı seçmemiz gerekir. bk. Cholbi, "Kant and the Irrationality of Suicide," 171. Bu sebeple Cholbi Kant'a göre intiharın bazı durumlarda ahlaka uygun olduğu sonucuna varır. bk. Cholbi, "Kant on Euthanasia and the Duty to Die: Clearing the Air", 1). Ancak bu çalışmada başka bir ödevi gerçekleştirmek amacıyla ölümü göze alan kişinin temelde niyeti ve amacı ölmek olmadığından, davranışının Kant'a göre intihar olmadığı gösterilecektir. Cholbi'nin iddiasının aksine Kant'ın tanımladığı şekilde intihar, yani insanın kendi hayatına son vermek amacıyla hareket etmesi asla ahlaka uygun değildir.

⁶ Bk. Dennis R. Cooley, "A Kantian moral duty for the soon-to-be demented to commit suicide," *American Journal of Bioethics* 7 (2007), 37–44. Örneğin Dennis R. Cooley'e göre, yakında demans sebebiyle hafızasını kaybedip, ahlaki yetkinliğini yitirecek olan bir kişinin intihar etmesi sadece ahlaken kabul edilebilir değil aynı zamanda ahlakın gereğidir. Clooney'e göre, demans ile birlikte insanı değerli kılan ve haysiyet sahibi olmasını sağlayan özelliği olan aklını kullanabilme kapasitesi yiteceğinden, böyle bir durumda insanın artık kendini koruma ve dolayısıyla yaşama ödevi kalmaz.

Bu çalışmada Kant'ın kritik dönem eserleri incelenerek intihar konusundaki görüşleri tartışılacaktır. Stellino'nun da belirttiği gibi Kant intihara her koşulda karşı çıkmaktadır ve insanın kendine karşı yaşama ödevi olduğunu iddia etmektedir. Ancak bu makalede Kant'ın intihara karşı çıkışının temelinde Hıristiyan yaklaşımdan ziyade Stellino'nun göz ardı ettiği Stoacı temeller olduğu savunulacaktır. Kant'ın Stoa felsefesinden çok fazla etkilendiği ve gerek pratik gerekse teorik felsefesinde Stoacılıktan izler bulunduğu bilinmektedir.⁷ Öte yandan Kant intihar konusunda Stoacı filozoflarla taban tabana zıt fikirlerle sahip gibi görünmektedir. Zira Stoacı filozoflar genel olarak intihara ılımlı yaklaşmışlar ve kimi durumlarda intiharı sadece ahlaken kabul edilebilir değil, ahlaken yapılması gereken bir eylem olarak nitelendirmişlerdir. İntihar konusunda oldukça toleranslı olan Stoacılardan farklı olarak Kant intiharın her koşulda ahlaka aykırı olduğunu savunur.

Bu çalışma ile her ne kadar ilk bakışta intihar konusunda Stoa filozoflarıyla zıt görüşlere sahip olsa da Kant'ın intihar ile ilgili görüşlerinin temelinde insanın doğaya ve dolayısıyla akla uygun hareket etmesi gerektiğini buyuran Stoacı ahlak ilkesinin yer aldığı gösterilecektir. Çalışmamızın ilk kısmında Stoacı filozofların intihar ile ilgili ılımlı yaklaşımları serimlenecektir. Kant'ın intihar ile ilgili görüşlerinin derleneceği ikinci kısımda ise Stoa filozoflarından farklı olarak Kant'ın hiçbir durumda intiharı ahlaken onaylamadığı gösterilecektir. Bu kısımda özellikle Kant'ın *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* (bundan sonra *Temellendirme* olarak belirtilecek) metnine odaklanılarak Kant'ın intihar ile ilgili görüşlerinin temelinde yer alan yaşama ödevi ve bu ödevin temelinde yatan ahlak yasası ortaya konacaktır. Kant'ın intihar karşıtı argümanlarının Stoacı temellerine dikkat çekilerek, ilk bakışta Stoa karşıtı bir tutum sergilediği düşünülen Kant'ın ahlak felsefesinin aslında Stoacılıktan ne derece etkilendiği ortaya konmuş olacaktır.

1. Stoa Filozoflarının İntihar Üzerine Görüşleri

Stoa'da intihar ile ilgili görüşlerin incelenmesi, tek tek Stoa filozoflarının bu konudaki söylemleri, verdikleri örnekler ve konuyla ilgili görüşlerinin birbirlerinden farklılıkları ortaya konarak ayrıntılı şekilde analiz gerektirir. Ancak bu makalenin amacı Stoada intihar üzerine görüşlerin derlenmesi olmayıp, Kant'ın intihar ile ilgili görüşlerinin Stoacı temellerine işaret etmek olduğundan, bu kısımda genel olarak Stoa filozoflarının intihar konusunda hemfikir oldukları noktalara değinilecektir. Böylece Stoada intiharla ilgili ortak görüşlerin temelinde yatan ahlak prensibi ve bu prensip dışında intiharla ilgili ahlaki yargularımızda etkili olan etkenler göz önüne konmuş olacaktır.

Erken dönem Stoa felsefesinde intihar, özellikle akla ve dolayısıyla ahlaka uygun olmayan yaşam koşullarıyla karşılaşıldığında başvurulabilecek, hayata bir alternatif olarak görülüp, üzerinde çok düşünülmemiş bir konudur diyebiliriz. Genel olarak erken dönem

⁷ Kant'ın ahlak felsefesinin temel yapıtaşlarından olan ödev kavramının Stoacılıktaki ödev anlayışından ve özellikle de Cicero'nun *De Officiis* metninin Almanca'ya çevrilmesinden ve 1783'te Kant'ın bu çeviriyi okuyup etkilenmesi sonucunda *Ahlak Metafiziğinin Temellendirmesi* metnini kaleme aldığı bilinmektedir. Benzer şekilde Kant'ın, Epiktetos'un irade ve pratik akıl kavramlarından etkilendiğini savunan bir çalışma için bk. Jack Visnjic, *The Invention of Duty* (Leiden: Brill, 2021), 101-119. Visnjic'e göre, Kant'ın ahlak anlayışının temelini oluşturan ödev [*Pflicht*] kavramı da Stoacı *Kathêkon/officium* kavramından esinlenmiştir. bk. Jack Visnjic, *The Invention of Duty*, 120-133.

Stoa filozofları ölümü ve intiharını bir olasılık olarak kabul eder ancak ölümle ilgili uzun uzun düşünmenin yersiz olduğunu savunurlar.⁸ Ancak ölümle ilgili düşünülmemesi gerektiğine dair bu sav orta ve geç dönem Stoacılar için geçerli değildir.

Peki Stoacı ahlak anlayışını benimsemiş biri ölümle ilgili nasıl düşünmelidir? Bu soruya cevap verebilmek için Stoacı ahlak öğretisini ve bu öğretinin temelinde yer alan ahlak prensibini bilmemiz gerekir. Stoa felsefesinin en temel prensibi bize doğaya ve doğaya içkin olan akla [*logos*] ve erdeme [*aretê*] uygun hareket etmemizi buyurur.⁹ Doğada her şeyin olması gerektiği gibi olduğu ön kabulünden yola çıkan Stoa filozofları, insan için de olması gerekenin kendi doğasına uygun hareket etmesi olduğu sonucuna varırlar. Buna göre insan, bir parçası olduğu evrensel doğayı [*physis*] ve onun kendindeki tezahürünü yani kendi doğasını tanımalı, böylece kendi doğasının doğal ereğine uygun şekilde hareket etmelidir. Zira doğada her şeyin bir amacı vardır ve doğaya içkin olarak var olan akıl [*logos*] doğanın bir parçası olarak insanın da kendi doğasına uygun hareket etmesini buyurur.¹⁰ Bir başka deyişle, Stoa felsefesinin temel ahlak prensibi bize evrensel akla ve onun bizdeki tezahürü olan kendi doğamıza yani doğal amacımıza uygun eylememizi buyurur.¹¹ Bu buyruğun içeriğini bilebilmek için öncelikle insan doğasından ve insanın doğal amacından ne kastedildiğini bilmemiz gerekir.

İnsan doğası nasıl yaşamamız ve eylememiz gerektiği konusunda bize ne şekilde yol gösterir? Stoa filozoflarına göre canlı varlıkların doğal dürtüleri ya da içgüdüleri onları hazza değil kendilerini korumaya yönelir.¹² Dolayısıyla insanların da doğalarının bir parçası olarak kendini koruma içgüdülerine uygun şekilde hareket etmeleri ve kendilerine zarar verecek hareket ve durumlardan kaçınmaları gerekir. Türkçe karşılığı yakınlık, uyum, alışma, uygunluk, benimseme gibi farklı şekillerde verilebilecek olan *oikeiôsis*, bizim öncelikle kendimizi daha sonra da diğer varlıkları tanıyıp kendimize yakın hissetmemizi, sevip korumak istememizi sağlayacak olan dürtülerimizin temelinde yatar ve kimi Stoa filozoflarına göre tüm ahlaki eylemlerimizin ve adalet anlayışımızın temelidir.¹³ O halde *oikeiôsis*, kendimizi tanıyıp sevmemizi ve böylece kendimizi tehlikeli durumlardan koruyup kendimiz için iyi olacak şeylere yönelmemizi sağlar diyebiliriz. Bu bakımdan doğal olarak sahip olduğumuz kendilik sevgisi, tehlikelerden korkma ve gelişimimize yardımcı olan şeylere yönelme içgüdüleri gibi birtakım dürtülerimizin doğal ereği ve fonksiyonu bizim varlığımızı koruyup sürdürmemizi sağlamaktır. Dolayısıyla kendi doğamıza uygun eylemek demek, bu dürtülerimizin doğal fonksiyonlarına ve doğal amaçlarına uygun şekilde davranmamız demektir. Bu bakımdan, tüm dürtülerimizin temelinde yatan *oikeiôsis* bizim kendimizi tanımamızı, dürtülerimizin doğal amacını bilerek onlara uygun

⁸ Michael J. Seidler, "Kant and the Stoics on Suicide", *Journal of the History of Ideas*, 44/3 (1983), 430.

⁹ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 331-332 (VII, 87-88).

¹⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 331 (VII, 85-86).

¹¹ Stoacı ahlak öğretisinin daha ayrıntılı analizi ve temel ahlak prensibinin ele alınışı için bk. Melike Molacı, "Stoa Felsefesinde 'Doğaya Uygun Yaşama'nın Anlamı", *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (2020), 201-219.

¹² Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 331 (VII, 87).

¹³ Oikeiôsis'in Stoa felsefesindeki rolüne dair daha ayrıntılı bir çalışma için bk. Gisela Striker, "The Role of *Oikeiôsis* in Stoic Ethics", *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 1(1983), 145-67.

davranabilmemizi sağlar. Ancak insan sadece dürtüleriyle değil aynı zamanda sahip olduğu akla [*nous*] uygun da hareket etmelidir. Zira akıl yetisi de diğer doğal yeti ve içgüdüler gibi akıl sahibi olan varlıklara, onların kendi doğalarına uygun davranabilmeleri için verilmiştir. Diogenes Laertios'un belirttiği gibi, "akıllı canlılara da daha üstün bir önderlik için akıl verildiğine göre, onlar için akıl doğrultusunda yaşamak haklı olarak doğaya uygun yaşamak olur; çünkü akıl içgüdüyü biçimlemek üzere buna eklenmiştir."¹⁴ Bir başka deyişle, akıl insanın kendi doğasına uygun hareket edebilmesi için verilen bir yeti olduğuna göre, insanın kendi aklına uygun hareket etmesi, onun kendi doğasına uygun hareket etmesi anlamına gelir.

Peki aklın "içgüdüyü biçimlemek üzere buna eklenmesi" ne demektir? Ya da içgüdülerimizden farklı olarak akıl bize kendi doğamıza uygun şekilde davranmamızı nasıl sağlayabilir? Stoa filozoflarına göre akıl, öncelikle kendi doğamızla ilgili doğru yargılar elde etmemizi, ardından kendi doğamıza dair elde ettiğimiz bu doğru yargılara uygun şekilde davranmamızı sağlar. Bir başka deyişle, aklımız kendimizi ve parçası olduğumuz doğayı bilmemizi ve dolayısıyla hem doğaya hem de kendi doğamıza uygun şekilde hareket etmemizi sağlayan bir yetidir. Örneğin aklımızı kullanarak insan doğasında var olan üreme becerisi ve çocuklarını sevme içgüdüünün ün doğal ereğine dair doğru yargılar elde edebiliriz. Bu sayede, doğal ve iyi olanın sadece kendimizi değil aynı zamanda çocuklarımızı da kendimiz gibi sevip, koruyup kollamamız gerektiğini kavrarız.¹⁵

Bunula beraber aklımız bizim sosyal varlıklar olduğumuzu ve doğal olarak topluluk içinde yaşamamız gerektiğini, dolayısıyla da sadece kendi kanımızdan olan çocuk ve akrabalarımıza değil, diğer insanlarla beraber huzurlu bir şekilde yaşamak istiyorsak, toplumun diğer bireylerine karşı da yakınlık hissetmemiz gerektiğini salık verir.¹⁶ Dolayısıyla, ilk olarak sadece kendimizi tanıyıp kendimize karşı yakınlık ve sevgi beslememizi sağlayan *oikeiôsis* aklımızın da yardımıyla bu sevginin zamanla diğer insanlara ve hatta diğer tüm canlılara ve doğaya karşı hissedilmesini sağlar. Zira en başında da belirttiğimiz gibi kendimizi tanımak, diğer canlılar ve doğayla sürekli ilişki halinde olduğumuz farkına varmamıza sebep olur. Bu farkındalık sayesinde onların iyi ve kötülüğünden etkilendiğimizi kavrarız. Dolayısıyla, kendimizi koruyabilmemiz için sadece kendimize değil, diğer insanlara ve bir parçası olduğumuz doğaya da zarar vermememiz gerektiğini anlarız. Böylece, ilk etapta insanın sadece kendini sevip, kendini düşünerek egoist davranma içgüdüü zamanla akıl yetisinin kullanımı sayesinde biçimlenerek önce aile ve akrabalarımızı daha sonra da diğer insan ve canlıları da kendimiz kadar düşünüp özgeci davranma isteğine doğru evrilir. Bu sebeple sahip olduğumuz *oikeiôsis* ve akıl yetisi sayesinde insanın aynı zamanda toplumsal bir varlık olduğu sonucuna varabiliriz.

İnsanın doğaya uygun yaşaması, onun aklını kullanarak gerek kendisine dair gerek diğer canlılar ve doğayla zorunlu ilişkisine dair keşfettiği bilgiler ışığında sahip olduğu doğal yeti ve dürtülerinin doğal amacına uygun şekilde yaşaması demektir. Böyle bir yaşam sürmek ise

¹⁴ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 331 (VII, 87).

¹⁵ Diogenes Laertios'un da belirttiği gibi "çocuk sevgisi erdemli insanlarda doğal olarak vardır, ama kötülerde yoktur." bk. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretiler*, 342 (VII, 120).

¹⁶ Diogenes Laertios'a göre, "erdemli insan bir köşeye çekilip yalnız yaşamayacaktır; çünkü toplum yaşamına ve eyleme uygun bir yaratılışı vardır." bk. Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 343 (VII, 123).

Stoa filozoflarına göre, insan yaşamının ereğidir ve bu ereğin gerçekleşmesine hizmet eden eylemler erdeme uygun iken, bu şekilde eyleyen insanlar da ahlaklı olarak nitelendirilir. Erdeme uygun ve ahlaki açıdan doğru eylemler mutluluk verirken, insan doğasına uygun olmayan ve dolayısıyla ahlaken yanlış eylemler ise insana sıkıntı ve üzüntü verir.¹⁷

Bir başka deyişle, insanın kendi doğasına uygun davranmasını sağlayan sağduyu, adalet, yiğitlik, ölçülülük gibi davranışlar iyi olarak nitelendirilirken, sağlık, yaşam, haz, güç, soyluluk ya da zenginlik gibi insanı kimi zaman iyiye kimi zaman da kötüye yönlendiren durumlar ise ne iyi ne de kötüdür.¹⁸ Stoa filozofları erdeme ve mutluluğa kesin olarak katkısı olmayan şeyleri, yani kendinde iyi veya kötü olmayan şeyleri “farksızlar” [*Adiaphora*] olarak adlandırırılar. Ancak yaşam, sağlık ve haz farksız olduğu halde, seçilmeye değer şeylerdir.¹⁹ Benzer şekilde, farksızlardan bazıları geri de çevrilmelidir. Örneğin, kendinde kötü olmasa da hastalık, zayıflık, düşkünlük, sakatlık, çirkinlik, yoksulluk, onursuzluk gibi durumlar da geri çevrilmelidir.²⁰ Bu sebeple Stoa filozofları düşkün, onursuz veya hastalıklı bir yaşam ile onurlu bir ölüm arasında tercih yapmaları gerektiği durumda, düşkün, onursuz veya hastalıklı yaşamı reddetmeleri gerektiğini düşünmektedirler.

Şu ana kadar, Stoacıların ahlak anlayışına genel bir çerçeve çizerek, ahlaken iyi davranışın hem kriteri hem de amacının doğaya ve dolayısıyla akla uygun davranmak olduğunu gördük. Dolayısıyla bir davranışın iyi ya da kötü, ahlaka uygun ya da aykırı olduğunu anlamak için onun insanın doğasına ve genel olarak akılsal doğaya aykırı olup olmadığını bilmemiz gerekir. Peki Stoacı ahlak anlayışında intihar ne şekilde ele alınmıştır? Her ne kadar Stoacı filozoflar intihar konusunda tamamen aynı fikirde olmasalar da ve intihar ile ilgili farklı argümanlar ortaya koysalar da onlara göre intiharın her koşulda ahlaka aykırı olmadığı konusunda hemfikir olduklarını söyleyebiliriz. Örneğin Cicero bilge kişinin hayatında doğaya aykırı öğeler çoğunlukta olduğunda ve ahlaka uygun bir yaşam sürmenin çok zor veya imkânsız hale geldiği durumda hayattan ayrılmasının uygun olacağını yazar.²¹ Cicero'ya göre mutlu olsa dahi bilge kişinin hayata veda etmesi ya da yaşamdan (intihar ederek) zamanında ayrılması ahlaka uygun bir davranıştır. Nitekim Stoa öğretisinde yaşamın doğaya uyumlu olduğu durumu ifade eden mutluluk doğru anı yakalamayı gerektirir ve bilgelik, doğru zaman geldiğinde bilge kişinin kendini terk etmesini buyurur.²²

Cicero gibi yaşamı kendinde iyi bir şey olarak görmeyen Epiktetos, dolayısıyla ölümü de kendinde kötü bir şey olarak görmez. Zira Epiktetos'a göre ölüm korkunç bir şey değildir, korkunç olan şey ölümün korkunç olduğu yargısıdır.²³ Hatta her an intihar edebilecek olmayı hayatın zorluklarından kaçmamızı sağlayan açık bir kapı olarak tasvir eden Epiktetos şöyle yazar: “Kapının açık olduğunu unutmayın. Çocuklardan daha korkak

¹⁷ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 334 (VII, 94-95).

¹⁸ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 336 (VII, 102).

¹⁹ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 336 (VII, 102).

²⁰ Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, 337 (VII, 106).

²¹ Marcus Tullius Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, çev. H. Rackham (Cambridge: Harvard University, 1971), 279-81.

²² Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, 281.

²³ Epictetus, *The Discourses as reported by Arrian: the Manual, and Fragments*, çev. W. A. Oldfather (London: Harvard University Press, 1956), 418.

olmayın, oyun onlar için artık eğlenceli olmadığına çocukların, 'Artık oynamayacağım' dedikleri gibi, işler size de öyle görüldüğünde, 'Ben bir daha oynamayacağım deyin' ve gidin, ama kalırsanız şikâyet etmeyin."²⁴ Benzer şekilde hayatta işler yolunda gitmediğinde ölümü tercih edebileceğimiz konusunda Epiktetos şöyle yazar: "Evde biri duman mı çıkardı? (Duman) orta derece olursa kalırım, fazlaysa çıkarım. Çünkü kapının açık olduğunu her zaman hatırlamalısın ve buna sınıksız tutunmalısın."²⁵

Her ne kadar ölümü kendinde kötü bir şey olarak görmese de intiharın her türlü-şüne ılımlı bakmayan Epiktetos'a göre, intihar ancak kişinin kendi karakterine uygun şekilde yaşamasının mümkün olmadığı durumlarda onurlu bir davranış olarak görülür. Örneğin, atletizmini etkileyecek bir duruma katlanmaktansa bir atletin intiharı tercih etmesi ya da yiğitliğin ve bilgeliğin simgesi olarak görülen sakalının kesilmesinden Epiktetos'un intiharı tercih etmesi onurlu bir davranış olarak görülebilir.²⁶ Ancak bir arkadaşının sebepsiz yere kendini açlıktan öldürmeye karar verdiğini belirten Epiktetos, insanın sırf bir şeye karar verdi diye sonuna kadar kararını uygulamasının yanlışlığına ve sebepsiz intiharın mantıksızlığına ve dolayısıyla ahlaken yanlışlığına dikkat çeker.²⁷ Nitekim Epiktetos'a göre mantıklı bir sebep olmaksızın hayata veda eden kişi, kendi toplumsal doğasına aykırı hareket ederek, üyesi olduğu topluma ve insanlığa olumsuz etkide bulunmuş olur.

Seneca ve Marcus Aurelius gibi diğer Stoa filozoflarına göre de hayat kendinde değerli bir şey değildir. Hayat ancak doğaya ve dolayısıyla akla uygun yaşandığı ölçüde değerli ve anlamlıdır. Örneğin, Seneca *Ahlaki Mektuplar*'ında [*Epistulae Morales*] şöyle yazar: "[...] yaşamak iyi değildir başlı başına, iyi olan, iyi yaşamaktır. Bu yüzden bilge gerektiği kadar yaşayacak, yaşayabildiği kadar değil. [...] Ne kadar yaşayacağını değil, nasıl bir yaşam süreceğini düşünür hep: can sıkıcı ve sükûneti bozan birçok şeyle karşılaşır, kendini kaldırır ortadan".²⁸ Epiktetos gibi, Seneca da ölümü özgürlüğe giden yol ve her zaman açık olan bir kapı olarak tasvir eder ve şöyle yazar:

"'Ölüme alıştırdı kendini' diyen kişi, senin özgürlüğe hazır olmanı ister. Ölmeyi öğrenen kişi kölelik nedir bilmez: her türlü zorbalığın üstündedir, dışında kalmıştır kesinlikle. Onun gözünde hapishanenin, beklemlerin, kilitlerin ne önemi var? Onun hep açık olan bir kapısı vardır. Bizi sınıksız bağlayan tek zincir, yaşam sevgisidir; bu sevgiyi toptan söküp atmamalı içimizden, ama öylesine azaltmalı ki, durum gerektirdiği zaman, bizi hiçbir şey tutmasın, günün birinde yapmamız gereken şeyi yapmamıza engel olmasın."²⁹

Bilge kişi kendini doğaya uydurur diyen Seneca, "ama dayanılmaz zorluklar çökerse üstüne, hayatın dışına atlayacak hemen, ve kendi kendine yük olmaktan kurtulacak bilge." diye de ekler.³⁰ Seneca'ya göre intiharın günah olduğunu düşünen ve kendi ölümünü seçmeyip, doğal olarak ölmeyi bekleyen kişi "kendisine özgürlük yolunu

²⁴ Epictetus, *The Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments*, 157.

²⁵ Epictetus, *The Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments*, 161

²⁶ Epictetus, *The Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments*, 21-23.

²⁷ Epictetus, *The Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments*, 317.

²⁸ Lucius Annaeus Seneca, *Ahlaki Mektuplar, Epistulae Morales: Kitap I-XX*, çev. Türkan Uzel (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 161.

²⁹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 79.

³⁰ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 59

tıkadığının farkında değildir.”³¹ Ona göre intihar, evrensel doğa yasasına aykırı bir davranış değildir, zira “Değişmez yasanın en büyük iyiliği şu: bu yasa hayata bir tek giriş yolu, ama çeşit çeşit çıkış yolları vermiştir.” diye yazar.³² Onurlu bir yaşamın mümkün olmadığı durumda, ölümün insana özgürlüğün kapılarını açtığını söyleyen Seneca, köle yapılmak istenen Lakonia’lı bir çocuğun köle olarak yaşamaktansa kendi kafasını duvara vurup parçalayarak intihar etme cesareti göstermesini erdemli bir davranış olarak tasvir eder.³³ Son olarak, bir diğer önemli Stoa düşünürlerinden olan Marcus Aurelius da iyi ve ahlaklı bir hayat sürmediğimiz taktirde yaşamaya devam etmenin akla aykırı olduğunu³⁴ ve her an bedeni terk edip, yok olmaya ya da bedensiz bir şekilde varlığını devam ettirmeye hazır bir ruhun ne kadar mükemmel olduğunu belirtir.³⁵ Stoacılara göre intihar etmek kimi zaman kabul edilebilir bir eylemken, kimi zaman ise sadece ahlaken kabul edilebilir değil, akıl ve ahlak gereği tercih edilmesi gereken bir eylemdir.

İntihara karşı bu ılımlı yaklaşımın sebebi Stoacılara göre yaşamın ‘farksız’ yani ahlaken kendinde değerli olmayan şey olarak düşünülüp, insanın kendi karakterine uygun yaşamasının mümkün olmadığı durumlarda ölümü kucaklayabilme cesaretinin ve dolayısıyla onurlu bir ölümün ‘tercih edilen şeyler’ [*ta proêgmena*] olarak sınıflandırılmasıdır. Dolayısıyla onurlu ve insanın kendi karakterine uygun bir yaşam sürmenin mümkün olmadığı durumlarda Stoa filozofları insanın yaşamına son vermesinin yani intihar etmesinin ahlaken müsaade edilebilir ve hatta iyi olduğunu düşünürler. Burada dikkat edilmesi gereken husus, intiharın ahlaken kabul edilebilir veya iyi olarak nitelendirildiği durumlarda tercih edilmeye değer olarak nitelendirilen ‘haz,’ ‘onur,’ ‘soyluluk’ ya da geri çevrilmesi gereken ‘zayıflık,’ ‘hastalık’ ‘onursuzluk’ gibi kendinde iyi ya da kötü olmayıp ‘farksızlar’ olarak nitelendirilen öğelerin rol oynamasıdır.

Öyleyse Kant’ın ahlak anlayışı bize intihar ile ilgili ne söyler ve Kant’ın intihar ile ilgili görüşlerinin temelinde nasıl bir ön kabul yatmaktadır? Bir sonraki bölümde Kant’ın ahlak felsefesinin temelini oluşturan ahlak yasasının farklı formülasyonları ile ele alındığı ve bu yasadan türeyen ödevlerimizin, özellikle yaşama ödevimizin bize intihar konusunda ne söylediği *Temellendirme* metni incelenerek çözümlenecektir.

2. Kant’ın İntihar Karşısı Görüşlerinin Stoacı Temelleri

Kritik öncesi dönemde intihar ile ilgili yazmayan Kant, 1770’lerin ortalarından itibaren intihar ile ilgili çeşitli eserlerinde yazmaya başlar.³⁶ Kant intihardan bahsederken

³¹ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 163.

³² Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 163. Bir başka deyişle Seneca’ya göre “özgürlüğe açılan birçok, kısa yollar vardır.” bk. Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 47.

³³ Seneca, *Ahlaki Mektuplar*, 184. Seneca *Öfke Üzerine* [*De Ira*] diyalogunda yine kölelik ya da onursuz bir yaşam karşısında kişinin yaşamını çok çeşitli yollarla sonlandırabileceğini ve içinde bulunduğu kötü duruma katlanmak zorunda olmadan buna son verebileceğini, dolayısıyla özgürlüğe giden yolun insanın vücudunda kesebileceği damarların sayısı kadar çok olduğunu ifade eder. bk. Seneca, *Moral and Political Essays* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), 92.

³⁴ Marcus Aurelius, *Meditations with Selected Correspondence*, çev. Robin Hard (Oxford: Oxford University Press, 2011), 250.

³⁵ Aurelius, *Meditations with Selected Correspondence*, 257-58.

³⁶ Örneğin *Ahlak Metafizikinin Temellendirmesi*, ikinci *Kritik*, *Ahlak Metafizikî* kitapları ile Collins ve Vigilantius’un tuttuğu ders notları ile Kant’ın el yazması notlarında intihardan bahsettiği yerlerden bazıları şu

çoğunlukla kendini öldürmek anlamındaki *Selbstmord* ve bazen de kendini bedensizleştirme anlamındaki *Selbstentleibung* veya yine kendini öldürmek anlamındaki *Selbsttödtung* kelimelerini kullanmayı tercih eder. Kant'ın intihardan bahsederken İngilizceye "self-murder" olarak çevrilebilecek olan *Selbstmord* kelimesini kullanması bilinçli bir tercihtir. Zira Kant'a göre intihar kişinin kendi hayatına son verme niyetiyle hareket etmesi sonucunda kendini öldürmesi ve bu sebeple de bir nevi cinayet işlemesi anlamına gelmektedir. Buna göre bir başkasının hayatını kurtarmak niyetiyle hareket ederken ya da başka bir amaç için savaşırken ölen kişinin intihar etmediğini söyleyebiliriz.

"İntiharı oluşturan şey, kendini yok etme niyetidir... İntihardan dehşet içinde kaçırız çünkü tüm doğa kendi kendini korumanın peşindedir; yaralı bir ağaç, canlı bir beden, bir hayvan bunu yapar; O halde insan, hayatın zirvesi olan ve onun değerini oluşturan özgürlüğünü nasıl kendi yıkımı için bir ilke haline getirebilir?"³⁷

Bir başka deyişle, bir kişinin intihar ettiğini iddia edebilmemiz için kişinin kendi hayatına son vermek niyetiyle hareket ettiğini bilmemiz gerekir.

Kant'ın intihar ile ilgili söylediklerini incelemeden önce, bu görüşlerinin gerekçelerini anlayabilmemiz için onların temelinde yatan ahlak öğretisini kavramamız gerekir. Öncelikle, Kant'ın etik anlayışı deontolojik etik olarak bilinir yani ödev ahlakıdır. Kant'a göre ahlaklı davranış ödevine uygun davranıştır. Peki bu ödevlerimiz nelerdir, onları ne şekilde bilebiliriz? Kant'a göre neyi yapmamız gerektiğini ve neyi yapmamamız gerektiğini *a priori* olarak yani deneyimden bağımsız bir şekilde sadece aklımızı kullanarak bilebiliriz. Bir başka deyişle ahlaklı davranışların neler olduğunu bilmek için ne ahlak eğitime ne dünyayı gözlemlemeye ne de başkasının bize yapmamız gerekenleri sıralamasına ihtiyacımız yoktur. Bu bakımdan Kant kendinden önceki elitist filozoflardan farklı olarak, bir grup entelektüelin ya da otoritenin bize ahlakı öğretmesine ihtiyacımız olmadığını savunur. Her birimiz sadece kendi aklımızı kullanarak ahlakı ödevlerimizi bilebiliriz. Bu bakımdan Kant'ın ahlak öğretisinin egalitarian/ eşitlikçi bir ahlak anlayışı olduğunu söylemek mümkün.

O halde sadece aklımızı kullanarak ahlakı ödevlerimizi nasıl bilebiliriz? Bunun için öncelikle tüm ödevlerimizin temelinde yatan temel ahlak prensibini keşfetmemiz gerekir. Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* başlıklı kitabında Newton'un fizik alanında yaptığı şeye benzer bir şey yapmayı amaçlar. Nasıl ki Newton, evrensel yerçekimi yasasını keşfederek tüm kütle sahibi cisimlerin ve gezegenlerin hareketlerinin neden belirli bir yön ve hızda olduğunu açıklamayı başarmışsa, Kant da evrensel ahlak yasasını keşfederek temelde akıl varlığı olan insanların davranışlarının neden kimi zaman ahlaklı kimi zaman da ahlaka aykırı olduğunu açıklamayı hedefler. Bir başka deyişle, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* metninde Kant tüm insanlar için ve her daim geçerli olacak olan ve ahlakın temelini oluşturan evrensel ahlak yasasını keşfetmeyi amaçlar.

şekildedir: Immanuel Kant, "Grundlegung zur Metaphysik der Sitten", *Kants gesammelte Schriften*, , ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), 421–422, 429; Immanuel Kant, "Kritik der praktischen Vernunft", *Kants gesammelte Schriften*, Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), 44; Immanuel Kant, "Die Metaphysik der Sitten", *Kant's gesammelte Schriften*, ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), 422–424; Immanuel Kant, "Vorlesungen über Ethik", *Kant's gesammelte Schriften*, ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), 190–192, 208–210, 342–347, 369–378, 601–603, 627–630.

³⁷ Kant, *Vorlesungen über Ethik*, 188–89.

Kant'ın ahlak teorisinin temelini oluşturan bu evrensel ahlak yasasını daha iyi anlamak için, onun fizikteki iz düşümü olan Newton'un yer çekimi yasasını hatırlayalım. Bildiğimiz gibi yerçekimi kuvveti herhangi bir kütleyle sahip her cisim için geçerlidir ve bu kuvvet (başka bir kuvvet olmadığı durumda) cisimlerin belli bir yasaya, yani yerçekimi yasasına uygun şekilde hareket etmelerini sağlar. Benzer şekilde aklımız da tüm akıl varlıkları için geçerli olan ve (başka bir kuvvet olmadığı durumda) tüm akıl varlıklarının aklın kendinin buyurduğu ahlak yasasına uygun şekilde davranmasını sağlayan bir kuvvettir diyebiliriz. Her nasıl ki kütle sahibi her cisim doğaları gereği evrensel yerçekimi yasasına tâbi ise, akıl sahibi her birey de doğası gereği aklın buyurduğu ahlak yasasına tâbidir ve karşıt bir kuvvet olmadığı müddetçe onun etkisiyle hareket eder. Dolayısıyla saf akıl varlığı olarak düşünülen Tanrı için ahlak yasası uyulması gereken bir emir niteliği taşımaz iken³⁸, aynı ahlak yasası saf akıl varlığı olmayan aynı zamanda bedensel bir varlık olan insanın duygu ve bedensel ihtiyaçlar gibi başka kuvvetlerin de etkisi altında olması sebebiyle emir niteliği taşımaktadır.³⁹

Kant *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* metninde ahlak yasasının üç farklı formülasyonunu ortaya koyar ve bu üç formülün de aslında aynı manada olduğunu ve bize aynı şeyi emrettiğini söyler.⁴⁰ Bu formülasyonların birbiriyle ilişkileri ve nasıl olup da aynı içeriğe sahip oldukları konusu başlı başına bir tartışma konusudur. Bu çalışmada, Kant'ın intihar örneği üzerinden gidilerek her üç formülasyonun da temelinde Stoacı bir ahlak yasası olarak bilinen “kendi doğasına uygun şekilde hareket et” prensibinin yer aldığı gösterilecektir.⁴¹ Böylece, intihar konusunda Stoa filozoflarından çok zıt söylemleri olduğu düşünülen Kant'ın ilk bakışta görünen aksine Stoa felsefesinden ne derece etkilendiği gözler önüne serilerek, intihar konusunda da Stoa felsefesinin temel varsayımlarına bağlı kalarak akıl yürüttüğü görülecektir.

Stoacı bir yaklaşıma sahip olan Kant, ahlaklı davranmak için insanın kendi doğasına uygun olarak davranması gerektirdiğini varsayar. Peki insan doğasına uygun davranmak ne demektir? Buna cevap verebilmek için insanların sahip olduğu hem akılsal hem de duyuusal yetilerini tanımamız ve onların fonksiyonlarını bilmemiz gerekir. Kant'a göre insan bedeni tekil iken, akıl ise ortak ve evrenseldir. Yani bizi birbirimizden farklı yapan şeyler tekil bedenlerimiz ve kişisel arzu ve isteklerimiz iken, insanlar olarak bizi diğer hayvanlardan ayıran akıl yetisine hepimiz sahip olduğumuz için akılsallığımız bakımından eşit ve aynıyız. Bizi değerli ve özel kılan bu yeti, tüm insanların insan olmak bakımından sahip olduğu bir yeti olduğundan, tüm insanların eşit seviyede değerli olduklarını sadece kendi doğamızla ilgili düşünerek *a priori* olarak bilebiliriz. Benzer şekilde, aklımızı kullanarak tüm insanların sahip olduğu duyuusal yetilerin doğal fonksiyonlarını bilmemiz ve onları amaçlarına uygun şekilde kullanmamız gerekir. Kısaca doğamıza uygun davranmak için önce kendimizi tanımamız ve kendimize dair doğru yargılarda bulunmamız gerekir. Bunun için de öncelikle doğanın bir parçası olduğumuzu ancak bununla beraber

³⁸ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 414.

³⁹ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 413.

⁴⁰ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 436.

⁴¹ Bu varsayım oldukça tartışmalı bir varsayım olmakla beraber bunun gerekçelendirilmesi bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır.

doğadaki diğer canlılardan akıl sahibi olmak bakımından ayrıldığımızı, bireysel hedeflerimiz olsa dahi ancak diğer insanlarla beraber yaşamımızı sürdürebileceğimizi ve doğal olarak sosyal varlıklar olduğumuzu bilmemiz gerekir. Dolayısıyla insanın kendi doğasına uygun davranması, onun hem doğa varlığı hem de akıl varlığı olarak sahip olduğu yetilerini onların amaçlarına uygun şekilde ve diğer insanlarla ilişkiselliğini de göz önünde bulundurarak davranması demektir.

O zaman sadece aklımızı kullanarak hepimizin keşfedebildiği ve bize temelde doğamıza uygun şekilde davranmayı buyuran ahlak yasasını nasıl formüle edebiliriz? Kant'a göre tek bir evrensel ve zorunlu ahlak yasası olduğu halde bu yasanın üç farklı formülasyonu mümkündür. Kategorik Buyruk [*der kategorische Imperative*] olarak adlandırdığı bu ahlak yasasının üç formülü bize herhangi bir eylemde bulunmadan önce eylemlerimizin ahlaka uygun mu yoksa ahlaka aykırı mı olduğunu test etmemizi sağlayan bir nevi test görevi görür. Eğer ki eylemimizin öznel ilkesi ya da maksimi [*Maxime*] bu testlerden herhangi birini geçerse, eylemimizin ahlaka uygun olduğu sonucuna varabiliriz. Ancak maksimimizin, formülasyonlardan birine aykırı olması ve dolayısıyla testin bir çelişkiye sebep olduğu durumda eylemimizin ahlaka aykırı olduğunu ve dolayısıyla tam tersi şekilde davranma ödevimiz olduğunu anlarız.

Her ne kadar Kant çeşitli metinlerinde Stoa felsefesine eleştiriler getirmiş⁴² olsa da ahlak felsefesinin temel buyruğu olan kategorik buyruğun [*kategorische Imperativ*] Stoacı ahlak prensibinde olduğu gibi bize temelde “doğana uygun eyle” diye emrettiğini görebiliriz. Dolayısıyla bu buyruğun üç formülasyonunun bize insan doğasının üç farklı özelliğine vurgu yaparak, eylemler bu özelliklere uygun hareket etmemiz gerektiği sonucuna varabiliriz. Zira Kant'ın aklın *a priori* buyruğu olan ahlak yasasının üç formülasyonu ile insanın doğanın bir parçası olarak doğa varlığı olmasına, aynı zamanda akıl varlığı olması sebebiyle kendinin ve tüm insanların değerine ve son olarak da insanın sosyo-politik yönüne vurgu yaptığını görebiliriz.

Evrensel ahlak yasasının bu üç formülasyonu nelerdir? Evrensel Doğa Yasası Formülü olarak bilinen yasanın ilk formülü bize şöyle emreder: Öyle eyle ki eyleminin maksimi ya da prensibi evrensel bir doğa yasası olabilsin.⁴³ Bu ilk formülasyon doğanın bir parçası olarak bize evrensel doğa yasalarına uygun şekilde ve doğa yasalarıyla çelişmeden evrensel olabilen ilkeler doğrultusunda hareket etmemizi buyurur. Demek ki, eylemimizin ahlaka uygun olup olmadığını belirleyebilmek için eylemimizin maksiminin yani öznel ilkesinin evrensel bir yasa olup olamayacağını, var olan doğa yasaları ile çelişip çelişmediğini test etmemiz gerekir. Eylemimizin maksimi evrensel bir ilke olarak düşünüldüğünde var olan doğa yasalarıyla çelişmiyorsa, o zaman o ilkeye uygun şekilde eylemimizin ahlaken yanlış olmadığı sonucuna varabiliriz. Kısaca Kant, eylemler maksimimizin tüm insanlar için geçerli olan evrensel doğa yasalarına uygun olmasını, aksi halde o maksimle

⁴² Immanuel Kant, “Kritik der Reinen Vernunft” *Kants gesammelte Schriften*, ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), A569-70/B597-98; Kant, *Kritik der praktischen Vernunft*, 44, 61-2, 126-27.

⁴³ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 421. Doğa yasalarına atıfta bulunan ahlak yasasının ilk formülasyonun Almanca şu şekildedir: “handle so, als ob die Maxime deiner Handlung durch deinen Willen zum allgemeinen Naturgesetze werden sollte” bk. Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 421.

hareket edersek doğamıza ve dolayısıyla ahlaka uygun davranmamış olacağımızı belirtiyor. Bu ilk formülasyonda evrensel ahlak yasası bize doğanın parçası olan bireyler olarak evrensel doğa yasalarına uygun hareket etmemizi buyurur.

Ahlak yasasının ilk formülasyonunu açıkladıktan sonra bu formülün bize hangi eylemlerin ahlaka uygun olup olmadığını anlamamıza ne şekilde yardım ettiğini göstermek için Kant bize bazı örnekler verir. Bu örneklerden birinin de intihar ile ilgili olduğu görülmektedir. Başına gelen bir sürü talihsiz olay sebebiyle umutsuzluğa düşmüş ve hayattan bıkmış ve dolayısıyla intiharı düşünen bir kişi hayal edelim. Bu insan hala akıl sahibi olduğu için kendi kendine intihar etmenin ahlaki ödevlerine uygun olup olmadığını soruyor. Bunun için öncelikle eyleminin maksiminin yani öznel ilkesinin evrensel doğa yasası olup olamayacağını test etmesi gerekir. Peki, bu kişinin maksimi nedir? Kant intiharı düşünen bu kişinin maksimini şöyle formüle eder: “Kendilik sevgisinden [*Selbstliebe*] dolayı hayat bana mutluluktan çok problem ve sıkıntı vadettiğinde hayatımı sonlandırmayı kendime ilke ediniyorum.”⁴⁴ Kant, bu maksimin evrensel bir doğa yasası olamayacağını, zira kendilik sevgisinin doğadaki fonksiyonunun hayatın devamını sağlamak [*Beförderung des Lebens*] olduğunu ve aynı duygu ile hayatı yok etmenin [*Leben selbst zu zerstören*] çelişkiye [*Widersprechen*] sebep olacağını belirtmektedir.⁴⁵ Zira kendilik sevgisinin hayatı devam ettirdiği bir doğada, aynı duygunun hayatı yok ettiği bir yasa var olamaz. Bu maksimi evrensel bir yasa formuna dönüştürdüğümüzde, bu kişinin maksimi şu çelişkili hali alır: Hayatı korumak için sahip olunan kendilik sevgisinden dolayı hayata son vereceğim. Başka şekilde söylemek gerekirse, kendilik sevgisinin intihara neden olması var olan ve kendilik sevgisinin hayatı koruduğunu belirten doğa yasasıyla çeliştiği için, Kant’a göre kendilik sevgisinden dolayı acılarından kurtulmak için intihar etmek isteyen bir kişi evrensel ahlak yasasının bu ilk formülasyonuna aykırı hareket etmiş olur. Dolayısıyla, bizim bu maksimin tam tersini yapma, yani kendilik sevgisinin doğal ereğine uygun şekilde davranarak hayatımızı koruma ödevimiz vardır diyebiliriz.

Ahlak yasasının ikinci formülasyonu bizim doğa varlığı olmamızın yanında diğer canlılardan farklı olarak insan türüne ait bireyler olduğumuza dikkat çeker. Peki bizi insan yapan nedir? Bizi diğer canlılardan farklı kılan şey, doğa varlığı olmamızın yanında aynı zamanda akıl varlığı olmamız ve bu sebeple de eylemlerimizde seçimler yapabilmemizdir. İkinci formülasyon, akla uygun hareket etmeyi seçebilmemizin bizi insan yapan temel özelliğimiz olduğunu ve dolayısıyla insan olmanın temelini ve nihai amacının akla uygun hareket etmek olduğunu gösterir. İnsanlık formülü olarak da bilinen ahlak yasasının ikinci formülü bize şöyle buyurur: “Hem kendinizin hem de herkesin şahsında insanlığa [*Menschheit*] saygı duyacak şekilde hareket edin, (insanlığınıza) her zaman bir amaç olarak davranın, onu asla sadece bir araç olarak kullanmayın.”⁴⁶ Kant’a göre insanı değerli kılan ve ona haysiyet katan şey onun akılsallığıdır.⁴⁷ Bu sebeple, insanın aklını aklın kendi doğal amacına uygun şekilde kullanması gerekir. Kant insan aklının amacının be-densel arzu ve isteklerimizi tatmin etmek olamayacağını, zira içgüdülerimizin bu amaca

⁴⁴ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 422.

⁴⁵ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 422.

⁴⁶ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 429.

⁴⁷ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 428.

akıldan çok daha etkili şekilde hizmet ettiğini belirtir.⁴⁸ Bu bakımdan, pratik aklın amacı kendi belirlediği amaçlar doğrultusunda ve bedensel arzu ve ihtiyaçlardan bağımsız şekilde seçim yapabilmemizi sağlamaktır. Dolayısıyla, ahlak yasasının ikinci formülü ile Kant aklımızı onun kendi amacına ters düşecek şekilde kullanmamamız ve bedensel arzu ve ihtiyaçlarımız için araçsallaştırmamız gerektiğinin altını çizer. Bu formülasyon, ne kendimizdeki ne de başkalarındaki insanlığı yani akla uygun eylemeyi seçebilme kapasitesini başka amaçlar için sadece bir araç olarak kullanmayı, onu aynı zamanda hep bir amaç olarak göreceğ şekilde eylememizi emreder.

Kant'a göre akılsallığı sayesinde bedensel ihtiyaç ve arzularından bağımsız şekilde özgür seçim yapabilme kapasitesi, insana değer ve haysiyet katan bir özellik ise bunun değerini bilmemiz gerekir. Bu özellik akıl yetisine sahip olan diğer insanlarda da mevcut olacağından, kendimize verdiğimiz değeri, kendimiz kadar diğer insanlara da vermemiz gerekir. Bir başka deyişle ahlak yasasının ikinci formülasyonu kendimizin değerinin sahip olduğumuz güç, haz, para, zekâ ya da şöhrete bağlı olmayıp akılsallığımıza bağlı olduğunu unutmamamızı emreder. Tam da bu sebeple kendimizi başka insanlardan daha değerli veya daha değersiz görmememiz gerektiğine işaret eder. Dolayısıyla ne kendi insanlığımızı ne de başkalarının insanlığını kişisel arzu ve isteklerimiz için sadece bir araç olarak kullanmamalıyız. Kısaca, ahlak yasasının ikinci formülü kendi insanlığımızı ve başkalarının insanlığını asla sadece bir araç olarak kullanmayı, her zaman insanın doğal amacına uygun şekilde eylememizi emreder.

Kant, bu açıklamadan sonra sıkıntılı ya da kötü durumundan kurtulmak için intiharı düşünen kişinin yine kendisine şu soruyu sormasını ister. Bu eylemle yani intihar ile insanlığımın kendindeki değerinin farkına varıyor muyum? Yoksa kendi amacını içinde taşıyan insanlığımı başka bir amaç uğruna araçsallaştırıyor muyum?⁴⁹ Kant'a göre insan bir nesne olmadığı için kendisini, akılsal doğasının amacını yok sayacak şekilde başka bir amaç için sadece bir nesne olarak kullanmamalıdır. Eylemlerimiz ile kendi akılsal doğamızı yani insanlığımızı yok saymamalı ya da değersiz görmemeliyiz. Oysa ki sıkıntılardan kurtulmak için kendini öldürmeyi düşünen kişi, insanlığını kendinde değerli bir şey olarak görmeyip, aklını bu kapasitesini yok etmek için araçsallaştırmış olur. Burada Kant, hayat kalitemiz ne kadar kötü olursa olsun, bizi diğer canlılardan ayıran akılsal doğamızın ve insanlığımızın bundan bağımsız olarak değerli olduğuna işaret eder. Ayrıca akılsallığımızdan dolayı sahip olduğumuz seçim yapabilme kapasitemizi kullanarak bu kapasitemize son vermek, başka amaçlar için (ki bu diğer amaç acıya veya mutsuzluğa son vermek olabilir) bu kapasitemizi araçsallaştırdığımız ve onun kendindeki değerini yok saydığımız anlamına gelir. Zira acısına ya da mutsuzluğuna son vermek için intihar eden kişi acıdan kaçınmayı nihai amaç edinmiş ve aklını bu amaç doğrultusunda sadece bir araç olarak kullanarak aklını yok etmiş ya da seçim yapma kapasitemizi bir araç olarak kullanarak bu kapasitesini yok etmiş olur.

Ahlak yasasının üçüncü formülasyonunda, Kant ilk iki formülde söylediklerini birleştirir. Bir yandan doğa varlığı olması sebebiyle doğa yasalarına tâbi olan insan bir yandan da akıl varlığı olması sebebiyle kendi değerini ve amaçsallığını içinde taşıyor demistik. Peki

⁴⁸ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 395.

⁴⁹ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 429.

doğa ve akıl ya da nedensellik yasaları ile özgürlük aynı anda nasıl olup da insanda bir arada olabilir? Zira ilk formülasyon ile insanın doğanın bir parçası olarak evrensel doğa yasalarına tâbi ve onlarla uyumlu şekilde hareket etmesi gerektiği, ikinci formülasyon ile de insanın diğer doğa canlılarından farklı olarak akılsal ve dolayısıyla irade sahibi olduğunu ve nihai amacının akla uygun seçimler yapmak olduğunu gördük.

Kant üçüncü formülasyonu sunmadan önce, insan özgürlüğünün nedensellik içerdiğini ve özgürlükten kastının eylemlerimizin nedensizliği değil, eylemlerimizin nedeninin kendi aklımız olduğunu belirtir.⁵⁰ Bir başka deyişle insan ancak kendi aklının buyurduğu kurallar doğrultusunda hareket ettiğinde gerçek anlamda özgür veya otonomdur. Otonomi Formülü olarak da bilinen üçüncü formülasyonu, ilk formülasyondakinden farklı olarak bizim sadece evrensel yasalara tâbi varlıklar olmayıp aynı zamanda evrensel yasalar ortaya koyabilen yasa koyucu varlıklar olduğumuzu yazar. Kendi uymamız gereken yasaları kendimizin belirleme özelliği tüm akılsal varlıklara mahsus olacağından, evrensel ahlak yasasının üçüncü formülasyonu kendimizi akılsal doğaya sahip bireylerin oluşturduğu bir topluluğun (ki buna evrensel amaçlar krallığı adını veriyor) bir üyesiymiş gibi hareket etmemizi buyurur. Bu bakımdan Kant, ahlak yasasının üçüncü formülünde ilk iki formülasyonda değinmediği başka bir yönümüze, yani insanın toplumsal ve politik yönüne odaklanıyor diyebiliriz. Nitekim akla uygun ahlaki seçimler yaparken diğer insanlardan bağımsız ve izole halde eylememiz mümkün değildir. Bu sebeple, akılsal olduğu kadar sosyal ve politik bir varlık olarak insan kendi amacını kendi içinde taşıyan diğer insanlarla birlikte bir topluluk içerisinde, o topluluğun hem eşit bir üyesi hem de kralı gibi eylemelidir. Bu ideal topluluğa amaçlar krallığı ismini veren Kant'a göre evrensel ahlak yasasının üçüncü formülasyonu “yalnızca olası bir amaçlar krallığı için evrensel yasalar koyan bir üyenin ilkelerine uygun hareket et” diye buyurur.⁵¹ Bu formülasyon ile, ahlak yasalarına neden uymamız gerektiği sorusuna dolaylı olarak cevap vermiş olur. Zira bu yasaların hem nesnesi hem de koyucusu olduğumuz ve bu yasalar kendi irademizin yani pratik aklımızın ürünü olduğu için onlara uymamız gerekir. Bu da aynı zamanda ahlak yasalarından hiçbir durumda muaf olmadığımız anlamına gelir.

Peki bu formül, bize kendilik sevgisinden dolayı ya da acıdan kaçmak için intihar etmeyi kendisine ilke edinen birine dair ne söyler? Evrensel yasalar koyabilen bir kişinin tikel duyguları ya da ihtiyaçları sebebiyle kendini yok etmesi, onun toplumun bir üyesi olarak değil tekil bir birey olarak hareket ettiği anlamına gelir. Zira bu kişi bedensel arzu ve ihtiyaçlarını nihai amaç edinerek, aklın evrensel yasa koyuculuğunu ve kendi otonomisini yok eder. Kendine, kendi akılsallığına değer vermeyen kişi, koyduğu yasaya da değer veremez ve dolayısıyla kendi kendine yasa koyabilme kapasitesini de değersizleştirir. Benzer şekilde kendi bireysel duyguları sebebiyle intihar eden kişi, bireyselliğini ve tekilliğini toplumsallığın önüne geçirek toplumsal yönüne aykırı şekilde davranmış olur.

Buraya kadar Kant'ın ahlak felsefesinin Stoacı felsefeden etkilenecek, bize doğamıza uygun hareket etmemizi buyurduğunu gördük. Kant'ın ahlak yasasının üç formülasyonunun aslında insan doğasının üç farklı yönüne vurgu yaptığını düşünürsek, Kant'ın neden ilk formülasyonda doğanın bir parçası olan insanın da diğer canlılar gibi doğa

⁵⁰ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 434.

⁵¹ Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, 439.

yasalarına tâbi olduğunu ve kendi biyolojik ve duyuşsal yetilerinin doğal amaçlarına uygun hareket etmesi gerektiğini anlayabiliriz. Benzer şekilde, ikinci formülasyonda insanın doğanın bir parçası olduğu denli akıl varlığı olduğu ve bu sebeple de aklını kullanarak hareket edebilme kapasitesi sebebiyle haysiyet ve saygıyı hak ettiğini ortaya koyduktan sonra insanın aklını kendi amacına uygun şekilde yani akla uygun yaşamak için kullanması gerektiğini gördük. Aklını kendi yaşamına son vermek için kullanan biri, aklını başka bir amaç için araçsallaştırıp insan aklının kendisi için belirlediği amaca uygun hareket etmemiş olur. Üçüncü ve son formülasyonda da insanın sadece aklın kurallarına uyan bir varlık olmayıp aynı zamanda kural koyucu bir yönü olduğu ve bu bakımdan da kendi koyduğu kurallara tâbi olması bakımından kendi kurduğu amaçlar krallığının hem üyesi hem de yöneticisi olduğu ortaya konur. Bu bakımdan, ancak başkaları ile birlikte kendi koyduğumuz ahlak kurallarına uyduğumuz toplumsal bir yaşamda otonom ya da özgür olabileceğimize dikkat çeken Kant hem doğa hem de akıl varlığı olmamızın sonucu olarak sosyo-politik varlıklar da olduğumuzu unutmamamız gerektiğine işaret eder. Kısaca Kant'ın ahlak yasasının üç formülasyonu bize kendi doğamızın üç farklı yönünü tanınamızı ve buna göre hareket etmemizi buyurur.

Aklın bizi kendi doğamıza uygun davranmaya iterken, bizi aklın buyurduğunun tam tersi yönde hareket etmeye yönlendiren tikel arzu ve ihtiyaçlarımız da eylemlerimiz üzerinde etkili olabilir. Bu sebeple her zaman aklımızın emrettiği şekilde hareket edemeyebiliriz. Aklın bizim davranışlarımızı etkileme ve belirleme gücü olduğu halde, sadece akıl varlığı olmadığımız ve bireysel arzu ve isteklerimizin de davranışlarımız üzerinde etkisi olduğundan, bazen aklın bizden beklentisini bilmemize rağmen akla ters şekilde hareket edip, ahlaka aykırı davranışlarda bulunabiliriz. Daha önce bahsettiğimiz gibi kütle sahibi her cisim başka bir kuvvetin etkisi altında olmadığına yerçekimi yasasına uygun şekilde hareket ederken, başka kuvvetlerin etkisiyle yerçekimine ters şekilde davranabilir. Burada önemli olan nokta, Kant'ın bize eylemimizin ahlaka uygun olup olmadığını belirlemek için sunduğu ahlak yasasının ve onun üç formülasyonundan elde ettiğimiz testlerin temelini insan doğasından bağımsız bir kaynağı olmadığıdır. Aksine bu yasanın kendi akılsal doğamızı yansıtan ve kendi doğamızın bir ürünü olduğunu anlamamız ve eylemimizin maksiminin insanın doğal, akılsal ve toplumsal doğasına uygun olup olmadığını belirlememiz gerekir.

Bu bölümde, Kant'ın ahlak yasasının üç formülasyonunu inceledik ve bu üç formülasyonun da insanın farklı özelliklerine vurgu yaparak, Stoa felsefesinin temel ahlak prensibinin buyurduğu gibi insanın kendi doğasına uygun hareket etmesini buyurduğunu gördük. Kategorik buyruğun ilk formülasyonu bize doğa varlığı olarak insanın evrensel doğa yasalarıyla çelişmeyecek şekilde davranması gerektiğini söylerken, ikinci formülasyonu ise akıl varlığı olan insanın aklını kendi amacına uygun şekilde kullanması gerektiğini belirtir. Son olarak üçüncü formülasyon insanın sosyo-politik doğasına vurgu yaparak, yasa koyucu varlıklar olarak kendi koyduğumuz yasalara istisnasız herkesin tâbi olduğu insanlık krallığının vazgeçilmez bir üyesi olduğumuzu gösterir. Tam da bu sebeple, kendilik sevgisinden dolayı (ya da acılarından kurtulmak için) intihar etmek, insanın hem bedensel hem akılsal hem de sosyo-politik doğasına ve dolayısıyla da ahlaka aykırı

bir eylem olur.⁵² Sonuç olarak, Kant'ın intihara karşı argümanının temelinde Stellino'nun iddia ettiği gibi sadece Hıristiyanlığa dayalı gerekçeler olmayıp aynı zamanda Stoacı sebepler olduğu sonucuna varabiliriz.

3. Diğer Metinlerde Kant'ın İntihar ile İlgili Görüşleri

Kant *Ahlak Metafiziği* metninde, *Temellendirme*'de sunduğu argümana paralel şekilde argümanlar ortaya koyar. Bu metinde de intiharı insanın kendini öldürme niyetiyle hayatını yok etmesi olarak tanımlayan Kant, bunun bir suç ve cinayet olduğunu belirtir.⁵³ Zira insanın önce hayvansal yönüne, daha sonra sosyal ve akılsal yönlerine vurgu yaparak, intihar etmenin insanın doğasını oluşturan tüm bu yönlere aykırı olduğunu belirtir. Öncelikle insanın bir hayvan olarak kendine karşı ilk ödevinin kendini korumak olduğunu ifade eden Kant, intihar eden bir insanın kendi hayvansal yönüyle çakışacak şekilde hareket ettiğine işaret eder.⁵⁴ Nitekim doğanın bir parçası olan insan, intihar ederek kendi doğal yetilerinin doğal amaçlarına uygun şekilde kullanılmasından mahrum bırakılmış olur.

İntihar eden kişinin kendinin cinayetinden sorumlu olduğunu belirttikten sonra, Kant bu eylemin insanın sadece hayvani yönü değil, aynı zamanda sosyal yönü düşünüldüğünde diğer insanlara karşı işlemiş olduğu bir suç olduğunu ekler. Nitekim sosyal bir varlık olan insanın intihar etmesinin sadece kendisine değil topluma (eşine, anne-babasına, çocuklarına, yöneticisine, diğer vatandaşlara ve hatta Tanrı'ya) karşı sorumluluk ve ödevlerine aykırı bir davranış olacağını tekrarlar.⁵⁵ Ancak sosyal ilişkilerden bağımsız olarak intihar eden kişi, kendi akılsal doğasına yani insanlığına ve insan olarak kendine karşı ödevlerine de ters şekilde davranmış ve dolayısıyla kendine kötülük yapmış olur.⁵⁶

Kant, Stoa filozoflarının intihar konusundaki ılımlı yaklaşımlarına atıfta bulunarak, ilk bakışta insanın intihar ederek kendine kötülük yapmasının absürt gelebileceğini kabul eder. Zira Epiktetos'un söylediği gibi bilge kişinin dumanlı odaya benzetilen problemleri bir hayatı gönül rahatlığı ile terk edebilmesi bir anlamda cesaret ve güçlü bir karakterin göstergesi olarak görülebilir.⁵⁷ Ancak Kant'a göre, insanın ölümden korkmadan hayatı terk edebilme cesaretinin ve benzer şekilde bilgenin güçlü karakterinin temelinde yatan şey, insanın tüm dürtülerine karşı koyabilme gücüdür. Bu sebeple, insan kendini dumanlı odadan çıkmaya yönelten en güçlü arzu ve içgüdülerini dahi yönetebilme becerisini ve onlar üzerindeki otoritesini yok etmeyip, en zor durumda bile kendini bu daha temel ve değerli güçten mahrum etmemelidir.⁵⁸ Kant'ın *Ahlak Metafiziği* metninde belirttiği üzere,

⁵² Kimi Kant uzmanlarına göre, Kant ahlaki ödevlerimiz yerine kendilik sevgisinden dolayı hareket edersek ahlaka aykırı hareket etmiş olduğumuzu savunur. Ancak bu yanlış bir yorumdur, zira ahlaken yanlış olan şey kendilik sevgisinden hareket etmek değil, kendilik sevgisinden dolayı hareket ederken kendilik sevgisinin doğal ereği ile çelişecek şekilde davranmaktır.

⁵³ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422.

⁵⁴ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 421.

⁵⁵ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422.

⁵⁶ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422.

⁵⁷ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422.

⁵⁸ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422.

“Ahlak öznesini kendi şahsında yok etmek, ahlakın varlığını, mümkün olduğunca, dünyadan kökünü kazımdır oysa ki ahlak başlı başına bir amaçtır. Sonuç olarak, kendini keyfi bir amaç için sadece bir araç olarak yok etmek, kişinin kendi şahsında (*homo numen*) insanlığı alçaltmaktır ki insan (*homo phaenomenon*) onun muhafaza edilmesi için vardır.”⁵⁹

Buna göre, görünen ya da fenomen insan, çok daha değerli ve kendi amacını kendisi belirleyebilen akılsal ve numen insanın korunması amacıyla vardır. Fenomen insanın bireysel arzu ve dürtüleri için evrensel aklın tezahürü olan numen insanı yok etmesi, bizzat fenomenin kendi varoluş amacına aykırıdır.

Kant'ın intihara karşı verdiği bu argümanı Collins etik ders notlarında da görebiliriz.⁶⁰ Kant Collins etik ders notlarında⁶¹ intiharın soylu ve yüce duygular sebebiyle bile olsa ahlaka uygun olamayacağını Romalı soylu bir kadın olan Lucretia'nın intiharı üzerinden yineler. Lucretia, Sextus tarafından tecavüze uğradıktan sonra bunu kocasına itiraf edip, onuru için intihar eder. Her ne kadar Kant, Lucretia'nın kendi isminin haysiyetini korumak için intihar etmesine ılımlı baksın da ahlaken Lucretia'nın davranışını kınar. Zira Kant Lucretia'nın intihar etmektense Sextus'a ölümüne karşı çıkmasının ve kendini korumaya çalışırken Sextus tarafından öldürülmesinin daha ahlaklı bir davranış olacağını belirtir.⁶² Kant'a göre Lucretia kendini korurken öldürülseydi hem isminin haysiyetini korumuş hem de intihar etmemiş olacaktı. Stoa filozoflarının aksine, Kant'a göre gurur, şeref ve haysiyet gibi kavramlar için dahi olsa intihar etmek ahlaka aykırıdır. Kant'a göre insan kötü durumundan kurtulmak için sonuna kadar mücadele etmeli, hayatı için çabalamalıdır. Bir başka deyişle, ezici veya utanç verici koşullarda ahlaken doğru olan intihar değil, bu koşullara başkaldırmak ve bunun değişmesi için ölümüne mücadele etmektir.

Kant'ın namus, onurlu yaşam ya da şerefli bir isim sahibi olmak için intiharı onaylamadığını gördük. Peki, kendimizi değil de başkalarını kötü bir durumdan korumak için ölümle sonuçlanacağını bile bile tehlikeli bir şey yapmak konusunda Kant ne der? Kant'ın *Sadece Aklın Sınırları İçinde Din* (1793) metninde İsa ile ilgili söylediklerine bakarak, bu konuda ne söylediğini görebiliriz. Kant'a göre İsa misyonu için ölümü göze aldığı halde kendisi ölmeyi dilemez ve ölümünün sebebi kendisi değildir. Dolayısıyla İsa'nın eyleminin intihar olarak görülmemesi gerekir.⁶³

Son olarak, Kant'ın başkalarının sağlığını olumsuz yönde etkilememek için intihar edilmesine ne diyeceğini anlamak için Vigilantius'un tuttuğu Kant'ın etik üzerine ders notlarındaki bir örneğe bakabiliriz. Kant burada intihara hiçbir koşulda ahlaken müsaade edilemeyeceğini belirttikten sonra kuduz bir köpek tarafından ısırılmış ve aklını yitirmek üzere olan bir adamın intihar etmesinin ahlaka uygun olup olmayacağı sorusuna yanıt arar. Bu durumdaki kişi hem kendi ölümünün yakın olduğunu hem de bu süreçte başkalarını ısırma güdüsüyle hareket edip, diğer insanlara zarar verebileceğini düşünerek

⁵⁹ Kant, *Die Metaphysik der Sitten*, 422-23.

⁶⁰ Kant, *Vorlesungen über Ethik*, 369.

⁶¹ Kant'ın erken-Kritik dönem notları olarak da adlandırılan Collins Ders notları Georg Ludwig Collins (1763-1814) tarafından ele alınmış ve Akademi edisyonda *Moralphilosophie Collins* olarak yer almıştır.

⁶² Kant, *Vorlesungen über Ethik*, 371.

⁶³ Kant, “*Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft*”, *Kants gesammelte Schriften*, ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften (Berlin: Walter de Gruyter, 1900), 81.

intiharın kendisi için erdemli bir davranış olacağını iddia edebilir. Ancak Kant'a göre, intihar ederek bu kişi zor durumundan kurtulmayı imkânsız hale getirir. Halbuki kimseye zarar vermeden ellerini kollarını bağlatarak ve kuduza karşı en son bulunmuş tedavi yöntemlerini kullanarak (ki burada Kant kuduzu tedavi eden bir yağın kişiye enjekte edilmesinden bahsediyor) bu durumu atlatabilme olasılığı bulunmaktadır. Dolayısıyla, bir kez daha intiharın böyle bir durumda dahi ahlaka uygun olmadığını ve ahlaken müsaade edilemeyeceğini belirtir.⁶⁴

Sonuç

Bu makalede Kant'ın ahlak felsefesinin Stoacılıktan ne derece etkilendiği gözler önüne serilerek, evrensel ahlak yasası ve onun farklı formülasyonlarına dair özgün bir yorum ortaya konmuştur. Bu yorumdan yola çıkarak, Kant'ın intihar üzerine görüşleri gerekçeleriyle birlikte incelenmiştir. Kant'ın intihar üzerine düşüncelerinin ilk bakışta Stoacı anlayışla taban tabana zıt olması, Kant'ın intihar konusunda Stoacı bir anlayış benimseyemeyeceği sonucuna varmamıza sebep olabilir. Ancak bu çalışma ile bu görünürdeki zıtlığın, Kant'ın ahlak felsefesini ve intihar ile ilgili düşüncelerini doğru şekilde yansıtmadığı gösterilmiştir. Zira Kant'ın ahlak anlayışının temelinde yer alan kategorik buyruk ile bizim kendi doğamıza uygun hareket etmemizi buyuran Stoacı ahlak prensibinin temelde aynı şeyi emrettiği ortaya konulmuştur. .

Her ne kadar Stoacı ahlak prensibi intiharın bir doğa, akıl ve toplum varlığı olan insanın doğasına ve dolayısıyla ahlaka aykırı olduğunu gösterse de Stoa filozofları insanın kendi karakterine ve onuruna uygun hareket etmesinin kendinde değerli ve iyi olmasa da tercih edilen şeyler olduğu konusunda uzlaşırlar. Bir başka deyişle, insanın kendi doğasına uyması gerekliliği kimileri için insanın toplumsal karakter özelliklerine uygun davranması gerekliliği şeklinde yorumlanır. Bu sebeple de gerek cesaretlerini kanıtlamak gerekse onurlu bir şekilde davranmış olmak veya toplum içindeki sosyal rollerine uygun hareket etmek için intiharın ahlaken kabul edilebilir olduğu sonucuna varırlar. Dolayısıyla, Stoa filozofları için intiharın kabul edilebilir bir eylem olmasının temelinde doğamıza uygun hareket etmemizi buyuran Stoacı ahlak prensibi değil, kültürel ve sosyal olarak belirlenmiş ve 'tercih edilen' olarak adlandırılan ancak kendinde ne iyi ne de kötü olan farksızların rol oynadığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Stoacılar için insanın doğasına uygun eyleme olanağı olmadığı durumlarda intiharın aklın ve erdemlin muhafazasını sağladığı düşünülür. Yani intihar, insanın doğasına ve onuruna yakışmayan durumlardan kurtulmasını sağlayan bir çıkış kapısı ve doğaya aykırı davranma ihtimaline karşı bir çözüm olarak tasvir edilir.

Öte yandan, Kant'a göre akıl ve erdem ancak insan var oldukça var olabilir. Dolayısıyla, intihar ederek akılsallığın ve erdemlin muhafaza edilmesi mümkün değildir. Ayrıca Kant'a göre ölüm herhangi bir problemin çözümü olarak görülemez. Aksine intihar eden kişi kendini yok ederek problemlerinin çözülme imkanını da ortadan kaldırmış olur. Stoacı filozoflardan farklı olarak, Kant insan var oldukça insanın kendi doğasına uygun eyleme olanağının da var olduğuna inanır. Bir başka deyişle ahlaka aykırı yaşam sürmemek adına hayatına son veren kişi, geleceğe dair yanlış bir yargıya sahiptir. Zira geleceği asla

⁶⁴ Kant, *Vorlesungen über Ethik*, 603.

tam ve kesin bir şekilde bilemeyiz. Örneğin, Alzheimer teşhisi konmuş bir kişi, Stoa filozoflarının etkisiyle hastalığı sebebiyle yakın gelecekte aklını yitireceğini ve bu sebeple kendi doğasına ve ahlaka uygun yaşayamayacağını düşünebilir. Akla ve ahlaka uygun olmayan bir hayat yaşamaktansa, hayatına son vermeyi seçebilir. Stoacılar göre bu durumdaki kişi erdemsizlik ile ölüm arasında bir seçim yapmak durumundadır ve erdemsiz bir yaşamdansa ölüm seçilmelidir. Zira geleceğin bu kişi için belirlenmiş olduğu ve bireyin bu konuda yapabileceği bir şey olmadığı düşünülür.

Oysa Kant'a göre bu durumdaki kişi gerçekte belirsizlik (gelecek) ile çözümsüzlük (ölüm) arasında bir seçim yapmaktadır. Zira geleceğe dair tüm yargılar gibi, gelecekte aklın tamamen yitirileceği yargısının doğruluğu da kesin bir şekilde bilinemez ve bu nedenle kesin bir doğru olarak kabul edilmemelidir. Kant'a göre bu durumdaki bir kişinin yapması gereken şey intihar ederek erdemli bir yaşam imkanını tümünden ortadan kaldırmak değil, deneysel yeni ilaç tedavileri deneyerek, sonuna kadar hayatta kalmak ve erdemli bir yaşam imkânı için mücadele etmektir. Stoa filozoflarını takip edip intihar eden kişi, sağlık problemlerinin çözüm imkanını tamamen yok ederken, Kant'ı takip eden kişinin farklı tedavi yöntemleri deneyerek erdemli bir hayat yaşaması mümkündür. Zira kendi alanlarında en iyi uzmanlar bile gelecekle ilgili yargılarında yanılabilirler.

Ayrıca Kant'a göre eylemlerimizin olası iyi ve kötü sonuçlarını hesap edip olası kötü sonuçları engellemeye çalışmaktansa, eylemlerimizin öznel ilkesinin kategorik buyruğa uygun olup olmadığını test etmemiz gerekir. Zira eylemlerimizin sonuçlarına dair yaptığımız hesaplamalar da bizim farkında olmadığımız etkenler sebebiyle bize kesin bilgi veremezler. Bu sebeple, yaşamanın kötü, intihar etmenin ise iyi sonuçları olacağını düşünmek, geleceğe dair bilgi sahibi olduğumuzu düşünmenin yanında eylemlerimizin sonuçlarına dair de kesin bilgi sahibi olabileceğimizi varsayar.

Stoacı filozoflardan farklı olarak Kant'ın ahlak teorisi kültürel olarak belirlenen tercihlerden sıyrılmıştır. Ayrıca Kant ahlaka uygun davranmamızı tehlikeye atan veya zorlaştıran dış koşullar ne olursa olsun insanın sahip olduğu özgür irade ve hesaba katmadığı bazı etkenler sayesinde kendi doğasına uygun hareket edebilmesinin insan var oldukça imkân dahilinde olduğuna inanır. Bu sebeple, koşullar ne olursa olsun insan yaşadıkça insanın ereği ve kendinde iyi olan erdemli yaşam mümkündür. Bu varsayımlar sonucu insanın kendi doğal, akılsal ve sosyal yönüne aykırı hareket ederek kendini yok etme niyetiyle davranması yani intihar etmesi hiçbir koşulda ahlaken kabul edilebilir bir eylem değildir.

Kaynakça | References

- Aurelius, Marcus. *Meditations with Selected Correspondence*. çev. Robin Hard. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Battin, Margaret Pabst. *The Death Debate: Ethical Issues in Suicide*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice Hall, 1996.
- Battin, Margaret Pabst. *Ending Life. Ethics and the Way We Die*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Camus, Albert. *Sisifos Söyleni*. çev. Tahsin Yücel. İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- Cholbi, J. Michael. "Kant and the Irrationality of Suicide". *History of Philosophy Quarterly* 17/2 (2000), 159-176.

- Cholbi, Michael J. "Kant on Euthanasia and the Duty to Die: Clearing the Air". *Journal of Medical Ethics* 41 (2014), 607-610. <https://doi.org/10.1136/medethics-2013-101781>
- Cicero, M.T. *De Definibus bonorum malorum*. çev. H. Rackham. Cambridge: Harvard University Press, 1971.
- Cooley, R. Dennis. "A Kantian moral duty for the soon-to-be demented to commit suicide". *American Journal of Bioethics* 7 (2007): 37-44. <https://doi.org/10.1080/15265160701347478>
- Epictetus. *The Discourses as reported by Arrian, the Manual, and Fragments*. çev. W. A. Oldfather. Harvard University Press, 1956.
- Kant, Immanuel. "Kritik der Reinen Vernunft". *Kants gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften, Cilt 3. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kant, Immanuel. "Kritik der praktischen Vernunft". *Kants gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Cilt 5. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kant, Immanuel. "Kritik der Urteilskraft". *Kants gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Cilt 5. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kant, Immanuel. "Die Metaphysik der Sitten". *Kant's gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Cilt 6. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kant, Immanuel. "Vorlesungen über Ethik". *Kant's gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Cilt 27. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kant, Immanuel. "Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft". *Kant's gesammelte Schriften*. ed. Preussischen Akademie der Wissenschaften. Cilt 6. Berlin: Walter de Gruyter, 1900.
- Kuehn, Manfred. "Collins: Kant's proto-critical position". *Kant's Lectures on Ethics: A Critical Guide*. ed. L. Denis - O. Sensen, 51-67. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Long, Anthony A. - D. N. Sedley. *The Hellenistic Philosophers: Volume 1 Translations of the Principal Sources with Philosophical Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Molacı, Melike. "Stoa Felsefesinde 'Doğaya Uygun Yaşama'nın Anlamı". *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (2020), 201-19.
- Seidler, J. Michael. "Kant and the Stoics on Suicide". *Journal of the History of Ideas* 44/3 (1983), 429-453.
- Seneca L. A. *Ahlaki Mektuplar, Epistulae Morales. Kitap I-XX*. çev. Türkan Uzel. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Seneca. *Moral and Political Essays*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Stellino, Paolo. *Philosophical Perspectives on Suicide: Kant, Schopenhauer, Nietzsche, and, Wittgenstein*. Cham: Palgrave Macmillan, 2020.
- Striker, Gisela. "The role of oikeiosis in Stoic ethics". *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 1 (1983). 145-67.
- Visnjic, Jack. *The Invention of Duty: Stoicism as Deontology*. Leiden: Brill, 2021.